

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 36 Volume: 8 Issue: 36

Şubat 2015 February 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRK ATASÖZLERİNDE İKLİM, MEVSİMLER, HAVA OLAYLARI VE HALK TAKVİMİ CLIMATE, SEASONS, WEATHER EVENTS AND PUBLIC CALENDER IN TURKISH PROVERBS

Selay ÖZCAN*

Öz

Atasözleri, bir milletin kültürünü, deneyimlerini, geçmişten günümüze, değişime izin vermeyen bir yapıyla aktaran bilgilerdir. Bu bakımdan bir toplumun yaşam biçimi incelenmek istendiğinde, atasözleri ele alınması gereken unsurların başında gelmelidir. Türk topluluklarının davranışlarında, beslenme şekillerinde, giyimlerinde ve ekonomik faaliyetlerinde zor yaşam şartlarının rolü belirleyici durumdadır. Özellikle iklim ve hava olaylarının yaşam biçimine etkisi, atasözü varlığımızdaki iklim öğeleri, mevsimler ve ayların yoğun bir şekilde varlığıyla ortadadır. Çalışmamızda, iklim, hava olayları, mevsimler ve ayların atasözlerine nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Atasözü varlığıyla bir halk takvimi oluşturulabilecek mi sorusuna cevap aranacak; atasözlerinin analizi yoluyla alt anlamlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, İklim, Mevsim, Ay, Halk Takvimi, Çevre.

Abstract

Proverbs are explanations and information that convey the culture and experiences of a nation from past to present with a structure that does not allow for any change. In this regard, when a society's way of life is attempted to be investigated, proverbs should come at the beginning of the elements that need to be addressed. The role of difficult living conditions have been determinant in the behaviors, diet, clothing and economic activities of the Turkish communities. Especially the effects of the climate and weather events on lifestyle and the climate elements in our proverb are clearly apparent with the existence of the seasons and months potentially. How the climate, weather events, seasons and months are reflected in the proverbs will be discussed in our study. An answer to the question 'Can a public calendar be created using proverb?' will be searched for; sub-meanings will be attempted to be reached through analysis of the proverbs.

Keywords: Proverb, Climate, Season, Month, Public Calendar, Environment.

Giriş

Atasözlerinin tanımı birçok araştırmacı tarafından yapılmıştır. Mevcut tanımlardan hareketle, atasözünü şu şekilde tanımlamak mümkündür: *Atalar tarafından, uzun gözlem ve tecrübeler sonucunda üretilen, kuşaktan kuşağa yeri geldiğinde kullanılarak sözlü ya da yazılı olarak aktarılan, edebi sanatlar vasıtasıyla mensur ve manzum olarak kalıplaştırılan, hemen her konuda söylenilebilen, belli bir yargı ve durumu anlatan, eğitmek ve öğüt vermek amacına yönelik sözlerdir.*¹ Atasözünün *uzun gözlem ve tecrübelerle dayanma ve kuşaktan kuşağa aktarılma bağlamı, taşıdığı mesaj, deneyim, öğüt...* vb. bakımdan gelecek kuşaklar tarafından dikkate alınmayı gerektirir. Hemen her toplumda var olan atasözleri, halk kültürünün bir yansımasıdır.

* Arş. Gör., Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

¹ Bu tanım, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Doktora Programı'nda Prof. Dr. Metin Ekici tarafından verilen "Türk Dünyası Halk Edebiyatlarında Şekil ve Türler I" dersinde kolektif olarak oluşturulmuştur

Kültür, bir milletin algıladığı duygular, ortaya koyduğu düşünceler, uyguladığı davranışlar, gösterdiği beceriler, ürettiği bilgiler, şekillendirdiği sosyal yapılar, tatbik ettiği dinî, ahlâki, hukikî, iktisadî ve teknolojik sistemler ne nihayet kendi varlığı hakkında ulaştığı tarihi şuuru gibi bütün bu unsurlardır. O milletin zaman içinde yaşadığı realiteler, gerçeklerdir (Yücel ve Yediyıldız, 1990: 57-58). Asırlar boyunca halkın felsefe eleğinden elenerek gelen, toplumca denetlenerek doğruluğu kabul edilip benimsenen, aynı zamanda anlatım gücü artırılıp cümle yapısı bakımından mükemmelleştirilen atasözleri genellikle konuşma sırasında yeri geldiğinde söylenirler (Altun, 2004: 79). Önceki kuşakların yaşam şartları ve gelenekleri hakkında dilsel imgeler içeren atasözlerini inceleyerek, kültür tarihi açısından pek çok aydınlatıcı bilgiye ulaşılabilmektedir (Sağlam, 2001: 45).

Atasözleri, insanın içinde yaşadığı çevrenin geçmişi ya da bugünkü özelliklerinin anlaşılabilirliğinde de önemli bir işleve sahiptir. Doğal çevrenin, mevsimlerin, iklimin insan davranışlarına, yeme-içme alışkanlıklarına, giyim tarzına, yaşama biçimine etkisi büyüktür. İnsanoğlu bir yandan çevrenin etkisine maruz kalırken, diğer yandan çevresel sorunlarla başa çıkmanın veya doğal ortamı şekillendirip kendi yararına kullanmanın çabası içindedir. Bu açıdan bakıldığında, bir toplumun incelenmesinde atasözlerinin yol gösterici nitelik taşıdığı anlaşılacaktır.

Kültürün bir yansıması olarak atasözleri, bir toplumun fertlerinin ne ile uğraştığı, neye önem verdiği, değer yargılarının ne olduğuna ilişkin göstergeleri bünyelerinde barındırır. Türk atasözlerine bakıldığında, Türk milletin sosyo-kültürel yapısı içerisinde kırsal alan-insan etkileşiminin önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Türklerde yaşantı şekilleri ve ekonomik faaliyetlerinden dolayı kırsal alana ilişkin kültür unsurları ön plana çıkmıştır. Böylelikle Türkler, iklim, toprak, bitkiler ve hayvanlarla ilgili birçok kültürel ürün, atasözü ve deyim ortaya çıkarmışlardır (Gürbüz, 2006: 2).

Türklerin doğa ve çevreyle ilgili atasözlerine baktığımızda an fazla iklimsel olayların atasözlerine konu olduğunu görmekteyiz. Bunu, bitkilerle ilgili atasözleri, hayvanlarla ilgili atasözleri, toprakla ilgili atasözleri ve suyla ilgili atasözleri izler (Karakuş ve Keçe, 2004: 137). Literatürde iklim olaylarına ilişkin atasözlerinin fazla sayıda olmasını, Türklerin çetin iklim koşullarına sahip bölgelerde yaşamaları ve iklimin etkilerine maruz kalan bir yaşam tarzına sahip olmaları ile ilgili olduğuna bağlayabiliriz. Yarı göçebe bir kültürden gelen Türkler, tam bir yerleşik hayata sahip olmamaları nedeniyle; yağmur, kar, don gibi hava olaylarından yaşam tarzı ve konut tipi bakımından daha fazla etkilenmiştir. Bu durum gerek önlem alma, gerek tavsiye verme itibarıyla atasözlerinde kendini göstermiştir.

1. Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve İklimi

Türkiye, kuzeyinde Karadeniz, batısında Ege ve Marmara Denizi, güneyinde Akdeniz olmak üzere üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada konumundadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği yerde bulunur. Genel itibarıyla yüksek ve engebeli bir topografyaya sahiptir. Ortalama yükselti 1132 metredir. Yükselti batıdan doğuya gidildikçe artar. Ülkenin kuzeyinde Kuzey Anadolu dağları, güneyinde Toroslar yer alır. Bunun dışında İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da volkanik ve tektonik kökenli dağlar bulunmaktadır.

Türkiye, ılıman kuşak ile subtropikal kuşak arasında yer alır. Çevresindeki denizellik etkisi, dağların denize uzanışı ve engebeli bir coğrafyaya sahip oluşu dolayısıyla farklı iklim tiplerini içinde barındırır. Dünya ölçütlerine göre yapılan tasnife göre, ülkemizde şu iklim tipleri bulunmaktadır:

- 1) Karasal İklim
- 2) Akdeniz İklimi
- 3) Marmara (geçiş) İklimi
- 4) Karadeniz iklimi (Atalay, 2008: 56-58)

2. Türklerin Yaşadığı Diğer Bölgeler ve Bu Bölgelerin İklimi

Türkler, geçmişten günümüze dek çok geniş bir coğrafyada kesintisiz olarak yaşamışlardır. Balkanlar, Anadolu, Kuzey Afrika, Orta Doğu, Orta Asya, Sibirya bölgelerini içine alan bu geniş coğrafya çok farklı özellikteki iklim tiplerini içinde barındırır.

Bir taraftan Karakum, Kızılıkum, Taklamakan çöl sıcakları ile yazın ortalama 40- 45°C'yi bulan sıcaklıklar, diğer taraftan Sibirya'da kışın ortalama 0°C'nin üzerindeki soğuk hava ile Türklerin yaşadığı coğrafya geniş bir iklim aralığında yer almaktadır. Genel olarak karasal iklim tipinin ağırlıklı olduğu bu coğrafyada, sıcak çöl iklimi, soğuk çöl iklimi, ılıman iklim, nemli ve ılıman iklim, karlı iklim, sıcak ve kurak bozkır iklimi gibi çeşitli iklim etkileri de söz konusu olmaktadır (Sevgi vd., 2012: 226-228).

3. Türk Atasözlerinde İklim ve Hava Olayları

İklim, yeryüzünde pek çok faaliyeti doğrudan etkileyen önemli faktörlerden biridir. Nüfusun dağılışı, yerleşmeler, tarım, sanayi, ticaret, turizm faaliyetleri büyük oranda iklimle ilgilidir. Türk atasözlerinde iklim ve iklime bağlı hava olaylarının önemli bir yere sahip olduğunu görürüz. Gerek Anadolu, gerekse diğer Türk coğrafyalarında görülen farklı iklim tiplerinin, sosyal ve ekonomik hayatı fazlasıyla etkilemesi nedeniyle Türk atasözlerinde iklim vurgusu oldukça belirgindir. Aşağıdaki tabloda, genel iklim tipleri ve yaşanan hava olayları ile ilgili atasözleri verilmiştir.

Tablo 1: Türk Atasözlerinde İklim ve Hava Olayları

Karasal İklim Özellikleri	
1.	Baktın ki kar havası, eve gel kör olası.
2.	Kar kuytuda, para pintide eğleşir.
3.	Kar ne kadar çok yağsa yaza kalmaz.
4.	Kar yağdığı gün tozar.
5.	Kar yılı var yılı.
6.	Mordirek geldi yakın, ağaçlar çiçeği sakın.
7.	Allah dağına göre kar verir.
8.	Hakkın işine, dağın karına karışılmaz.
9.	Yağmur yağsın da varsın kerpiççi ağlasın.
10.	Onmadık yılın yağmuru harman vakti yağar.
11.	Yağmurlar yağdı, yarıklar kapandı.
12.	Kar yağdı ki ayaklarımız üşüye.
13.	Kış uzun, kıyamet uzun.
İlman Nemli (Akdeniz-Marmara) İklim	
14.	Bulutlar geçerken hava nemlenir.
15.	Bulutlu havalar ıslak olur.
16.	Dumanlı dağlar yağmursuz kalmaz.
17.	Yağışlı havada çift olmaz.
18.	Çiftçiye yağmur, yolcuya kurak; cümlelin muradını verecek Hak.
19.	Gece yağar gündüz açar yıl düzgünlüğü, erkek söyler kadın susar ev düzgünlüğü.
20.	Güneşli havada şenlik olur.
Yağışlı (Karadeniz) İklim	
21.	Lodosun gözü yaşlı olur.
22.	Sabahleyin yağmur yağarsa gir yoluna, ikindiden sonra yağarsa gir doluna (yuvana).
23.	Havayı yel, insanı sel azdırır.
24.	Rüzgarın ardı yağış, şakanın ardı döğüş.
25.	Kuraklıktan kıtlık olmaz, yağarıktan kıtlık olur.
26.	Doluyu yedim, yağmura perdem yok.
27.	Kış havasına bakıp yola çıkma, yaz havasına bakıp yolundan kalma.
Genel İklim ve Hava Olayları	
28.	Gök gürlemeden yağmur yağmaz.
29.	Mısıra yağmur geliyor demişler, sapan birlik mi? demiş.
30.	Abanın kadri yağmurda bilinir.
31.	Gök gürlemeyince yer gülmez.
32.	Gökten ne yağdı da yer kabul etmedi.
33.	Yağmurdan sonra ekilen darıdan, erinden sonra kalkan karıdan hayır gelmez.
34.	Rüzgarlı havanın kuytusunu, yağmurlu havanın uykusu.
35.	Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın.
36.	Rüzgar esmeyince yaprak oynamaz (dal kıpırdamaz).

37.	Her zaman gemicinin istediği rüzgar esmez.
38.	Lodos cehennemden, poyraz cennetten gelirmiş.
39.	Estiği kadar yağsa dağı taşı sel alır.
40.	Akşam bulutu kızarırsa eynine abayı al, sabah bulutu kızarırsa eline yabayı al.
41.	Lodos eser yaz olur, poyraz eser kış olur.
42.	Yağmur yağmadan çift olmaz.
43.	Yağışlı havada çift olmaz.
44.	Lodos yüze buz, kara köz gibi.
45.	Güneş geri batarsa hava açar.

Kaynak: TDK, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, 2004; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1997.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, Türk atasözlerinde kar, yağmur, rüzgâr, dolu, don, gök gürültüsü gibi hava olayları sıklıkla yer alır. Karın, soğğun, rüzgârın, çetin kış şartlarının atasözlerinde büyük yer kaplaması, Türklerin daha çok karasal iklim şartlarının egemen olduğu bölgelerde yaşadıklarının göstergesidir.

Atasözlerinin birçoğunda yağmur, genellikle istenilen, beklenen bir yağış türü olarak karşımıza çıkar. “Yağmurlar yağdı yarıklar kapandı.”, “Yağmur yağsın da varsın kerpiçi ağlasın.”, “Gök güremeyince yer gülmez.” gibi atasözlerinde yağmurun, özellikle tarımsal faaliyetlerde ihtiyaç duyulan bir hava olayı olduğu üzerinde durulur. Yağışların yeryüzündeki birçok sorunu ortadan kaldırdığı mesajı verilir. Bunun yanında, yağmurun beklenilmesi, bölgeye ve döneme göre değişim gösterebilmektedir. Örneğin, “Kuraklıktan kıtlık olmaz, yağarlıktan kıtlık olur.” atasözü Karadeniz ikliminin etkin olduğu bölgelerden derlenmiş olmalıdır. Ürünlerin yetiştirme döneminde yağın uzun süreli yağışların, ürünlere zarar vereceği, böyle yağmurların istenmediği belirtilmiştir. Yine, “Onmadık yılın yağmuru harman vakti yağar.” atasözünde de istenmeyen zamanda yağın yağmurun yarar değil zarar getireceğine ilişkin halk tecrübesini görebiliriz. “Yağmur yağmadan çift olmaz.” atasözü toprağın ekime ve dikime hazırlanması sürecinde yağmura ihtiyaç duyulduğunu ifade ederken, “yağışlı havada çift olmaz.” atasözünü de yağışlı havalarda ve dönemlerde yer altı suyu seviyesinin yüzeye yakın olduğu, dolayısıyla toprağın ekime-dikime hazır olmadığı ifade edilir.

Türk atasözlerinde rüzgara ilişkin bilgilerin de azımsanamayacak boyutta olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle “lodos” ve “poyraz” halk arasında bilinen ve atasözlerinde adı geçen rüzgarlardır. Esiş yönleri ve sıcak-soğuk etkileri dolayısıyla bir arada kullanıldıkları görülmektedir. “Lodos eser yaz olur, poyraz eser kış olur” atasözünü lodosun sıcak etkisi olumlanırken; “lodos cehennemden, poyraz cennetten gelirmiş.” atasözü ise bize, lodosun ürünlere ve insanlara zarar vermesi durumunun bölgeye ve döneme göre değiştiğini gösterir. “Lodosun gözü yaşlı olur.”, “Rüzgârın ardı yağış, şakanın ardı döğüş.” ifadelerinde, rüzgar sonrası yağmur yağdığı bilgisine ulaşırken, “Estiği kadar yağsa dağı taşı sel alır.” atasözünde yaşanan coğrafyada her rüzgarlı havanın yağış getirmedeği bilgisi mevcuttur. “Mordirek² geldi yakın, ağaçlar çiçeği sakın.” atasözünde de yerel bir rüzgar adlandırması olan “mordirek” in ürünlere zarar vermesi söz konusudur.

Atasözlerinde “sis” durumu, “duman”, “bulut” gibi kavramlarla karşılanmıştır. “Bulutlu havalar ıslak olur.”, “Dumanlı dağlar, yağmursuz kalmaz.” atasözlerinde puslu havalarla ilgili tespitler yapılmıştır.

4. Türk Atasözlerinde Mevsimler ve Aylar

Türk toplumunda, Anadolu halkının düşüncesine göre bir yıl, Hızır günleri ve kasım günleri olarak ikiye ayrılmaktadır (Tan, 1976: 266). Hızır günlerinin yaz mevsimini, kasım günlerinin de kış mevsimini oluşturduğu bu algıda yaz 186 gün, kış 179 gün sürmektedir. Yine halk takvimine göre kışın ilk ayına “karakış”, bundan sonraki ilk kırk günlük dilimine “erbain”, sonraki elli günlük dilimine ise “hamsin” adı verilmektedir (Güleç, 1970: 567). Türk atasözlerinde de üzerinde durulan bu iki mevsimi açıkça görürüz.

² Mordirek: Doğu Anadolu ve çevresinde ağaçların çiçek açtığı nisan ayı içerisinde görülen ve soğuk etkisi ile çiçeklerin dökülmesine sebep olan fırtınaya verilen isimdir (Tombul 2007: 102).

Tablo 2: Türk Atasözlerinde Mevsimler ve Aylar

Türk Atasözlerinde Mevsimler	
1.	Zürefanın düşkününü beyaz giyer kış günü.
2.	Yaz yalan kış gerçek.
3.	Benzeye benzeye yaz, benzeye benzeye kış olur.
4.	Bir çiçekle yaz olmaz (gelmez).
5.	Bir dönüm güzlük on dönüm yazlığa bedeldir.
6.	Getir bana hıdırellezi göstereyim sana yazı.
7.	İşini kış tut da yaz çıkarsa bahtına.
8.	Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşıla.
9.	Kış kış gerek, yaz yaz.
10.	Üç elli, yaz belli.
11.	Yazın araması, kışın taraması olmasa herkes besler mandayı.
12.	Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer.
13.	Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.
14.	Yazın harmana sıçan öküzün kışın yemlikte ağzına gelir.
15.	Yazın yanmayan kışın ısınmaz.
16.	Yazın yersen lokumu, kışın yersin bokumu.
17.	Bir bulutla kış olmaz.
18.	Dağ başına kış gelir, insanın başına iş gelir.
19.	İt kışı geçirir ama gel derisinden sor.
20.	Kalendere kış geliyor demişler, titremeye hazırım demiş.
21.	Kibleden geldi kışımız, Allaha kaldı işimiz.
22.	Kış kışlığını, kuş kuşluğunu gösterir.
23.	Sabahın kızılığı akşamı kış eder; akşamın kızılığı sabahı güz eder.
24.	Gurkun cücüğü güzün sayılır.
25.	Yaz cennetin, kış cehennemnin nişanesidir.
26.	Yaz gününün yağışı, iki sevgilinin döğüşüne benzer.
27.	Kışın koca öküze bakmazsan, yazın derisini yüzersin.
Türk Atasözlerinde Aylar	
28.	Ağustosta beyni kanayanın zemheride kazanı kaynar.
29.	Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar.
30.	Ağustosta yatanı, zemheride bügelek tutar.
31.	Ağustosun yarısı yaz, yarısı kıştır.
32.	Ağustosun on beşinden sonra ere kaftan, ata çul.
33.	Hamsin zemheride kemsin.
34.	Onmadık yılın yağmuru harman vakti yağar.
35.	Kasım yüz elli, yaz belli.
36.	Kasım yüz, gerisi düz.
37.	Kasımdan on gün evvel ek, on gün sonra ekme.
38.	Zemheride kar yağmadan kan yağması iyi.
39.	Zemheride yağmur yağacağına yılan yağsın.
40.	Zemheride yoğurt isteyen cebinde bir inek taşır.
41.	Zemheride sür de çalı ile sür.
42.	Yazın gölge çeviren zemheride tırıs gider.
43.	Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
44.	Mart yağar nisan övünür, nisan yağar insan övünür.
45.	Mart ayı, dert ayı.
46.	Mart ayların çingenesidir.
47.	Mart çıkmadıkça dert çıkmaz.
48.	Mart dokuzunda çıra yak, bağ buda.
49.	Mart kuruluk, nisan yağmurluk.
50.	Mart martladı, tavuk yumurtladı.
51.	Martta sürmez, eylülde ekmezsen sabanı bırak.
52.	Martta tezek kuruya, nisanda seller yürüye.
53.	Martta yağmasın, nisanda dinmesin.
54.	Martta yağmaz, nisanda dinmezse sabanlar altın olur.
55.	Karakişta karlar, martta yağmaz, nisanda durmazsa değme çiftçinin keyfine.
56.	Mart martlığını gösterir, koca öküzün boynuzunu karlatır.
57.	Mart içeri, pire dışarı.
58.	Nisan yağmuru: altın araba, gümüş tekerlek.
59.	Yılın eksliğini nisan getirir, nisanın eksliğini yıl getirmez.
60.	Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.
61.	Aprill apışır, budak yere yapışır.

62.	Nisan ağlar, mayıs glerse çiftçi sevinir.
63.	Şubatın sonundan, martın onundan kork.
64.	Gücük ya iti soldururum, ya devenin kuyruğuna çıkarım demiş.
65.	Gücük az, mart yaz.
66.	Samanın iyisini marta koy, marta koymazsan koca öküzün derisini avlaya artakoy.
67.	Gücük gck zer, mart gün yüzer.
68.	Kürkü orak vaktinde, orajı krk vaktinde.

Kaynak: TDK, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, 2004; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1997.

Türk atasözlerinde yaz ve kış ayları genellikle bir arada verilmiştir. "Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer.", "Yaz cennetin, kış cehennemnin nişanesidir.", "Yazın gölge hoş, kışın çuval boş." atasözlerinde olduğu gibi yaz-kış karşıtlığından yararlanılmış ve verilmek istenen mesaj daha etkili bir şekilde iletilmiştir. Genellikle, havanın güzel olduğu mevsimlerde çalışmak gerektiği, bu şekilde yapılmadığı takdirde havanın soğuk olduğu zamanlarda zorluk yaşanacağı üzerinde durulur. "Bir dönüm gzlk, on dönüm yazlığa bedeldir.", "Gurkun cücüğü gzn belli olur" atasözlerinde "gz" (sonbahar) mevsiminden de bahsedilmiştir. Bahar adlarının atasözlerinde sıkça yer almamasının nedeni, halk arasında yılın yaz ve kış olarak bölümlere ayrılmasıdır. Bu tasnifte ilkbahar yaz ayına, sonbahar ise kış ayına dahil edilmiştir.

Bahar mevsimi atasözlerinde daha çok ay adlarıyla verilmiştir. Özellikle mevsimsel döngünün gerçekteleştiği "mart" ve "ağustos" ayları atasözlerinde çok yer bulmuştur. Sözlü kültürümüzde, mart ayının ilkbaharın başlangıcı olması nedeniyle bir parça sıcak yüzünü gösterse de buna aldanarak kışın bittiğini sanmamak gerektiği, tedbirli olunmadığı takdirde zorluklar yaşanacağını belirten birçok atasözü mevcuttur. Ağustos ayı da mart ayı gibi mevsim geçişinin olduğu ve bu nedenle tedbiri elden bırakmamamızın ğtlendiği bir ay olarak atasözlerinde yer alır. "Ağustosun yarısı yaz, yarısı kıştır.", "Ağustosun on beşinden sonra ere kaftan, ata çul." gibi atasözlerinde bu durum açıkça belirtilir.

Atasözlerinde nisan ayı, genellikle ürünler için yağmurun beklendiği bir aydır. "April" olarak da karşımıza çıkan bu ayda yağan yağmurların çok değerli olduğu "Nisan yağmuru: altın araba, gümüş tekerlek.", "Yılın eksikliğini nisan getirir, nisanın eksikliğini yıl getirmez." atasözlerinde ortaya konmuştur.

Kasım ayı kış ayının, dolayısıyla zor günlerin başlangıcı olarak atasözlerinde geçmektedir "Kasım yüz, gerisi düz.", "Kasım yüz elli, yaz belli." atasözlerinde bu ayla birlikte zor günlerin geleceğini, belli bir süreyi atlattıktan sonra havanın gzelleşeceği tecrübesini görürüz.

Halk arasında kimi aylar farklı şekilde adlandırılmaktadır. Zemheri (ocak), gck (şubat), dert ayı (mart), april (nisan), kiraz ayı (mayıs), orak ayı (haziran), çürük ay (temmuz), harman (ağustos), sultan (eylül), ekim, ko ayı ve karakış (aralık) ayları Anadolu'nun değişik yörelerinde aylara verilen isimlerdir (Boyraz, 2006: 225). Bu adlandırmalar, atasözlerinde de yer almıştır. "Hamsin zemheride kemsin.", "Zemheride yoğurt isteyen cebinde bir inek taşır.", "Gücük az, mart yaz.", "Mart ayı, dert ayı.", "April apışır, budak yere yapışır.", "Kürkü orak vaktinde, orağı krk vaktinde.", "Onmadık yılın yağmuru harman vakti yağar.", "Karakışta karlar, martta yağmaz nisanda durmazsa değe çiftçinin keyfine." halk arasındaki bu adlandırmaların atasözlerine yansımalarına örnek teşkil eder.

5. Türk Atasözlerinde Halk Takvimi ve İklım Etkisi

Halk takvimi, herhangi bir yöre insanının esas olarak kültürel miras olarak edindiği, doğal olgular, toplumsal kuramlar ve uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkinin kurulduğu dinsel, tarihsel, trensl eğitsel, inançsal, hukuksal, tarımsal, siyasal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesi olarak tanımlanmaktadır (Erginer, 1984: 22). Uzun süreli bilgi birikimi ve deneyimlerin ürünü olan halk takvimleri, oluştukları doğal ve kültürel ortamın ürünüdürler. Bu takvime uymamak, aynı doğrultuda hareket etmemek bireyin büyük zararlara uğramasına neden olabilmektedir. Halk takvimi yerelin, takvim ise ülke genelinin gün ve dönem özellikleriyle şekillenir. Halk

takviminin oluşumunda, şekillenmesinde en önemli etkenlerin biri iklim koşulları ve mevsimlerdir (Erginer, 1984: 22-23).

Tablo 3: Halk Takviminde İklim Etkisi İle İlgili Söylenmiş Atasözleri

1.	Dut yaprağı açtı, soyun: döktü giyin.
2.	İncir yaprağı deve tabanı kadar olmayınca yaz gelmez.
3.	Getir bana hıdırellezi, göstereyim sana yazı.
4.	Kasım yüz elli, yaz belli.
5.	Karakişta karlar, martta yağmaz, nisanda durmazsa değme çiftçinin keyfine.
6.	Geldik yüze, çıktık güze.
7.	Ağustosun yarısı yaz yarısı kıştır.
8.	Mart dokuzunda çıra yak, bağ buda.
9.	Mart kuruluk, nisan yağmurluk.
10.	Şubatın sonundan, martın onundan kork.
11.	Martta sürmez, eylülde ekmezsen sabanı bırak.
12.	Yılın eksikliğini nisan getirir, nisanın eksikliğini yıl getirmez.
13.	Ağustosun on beşinden sonra, ere kaftan ata çul.
14.	Zemheride sür de çalı ile sür.
15.	Kasımdan on gün evvel ek, on gün sonra ekme.
16.	Kasım yüz, gerisi düz.
17.	Kar yılı var yılı.
18.	Mart dokuzu, dokuzun dokuzu, o da olmazsa otuzu.
19.	Gücük az, mart yaz.
20.	Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.
21.	Kavak yaprağını tepeden dökerse kış çok olur.
22.	Üç elli, yaz belli.
23.	Hamsin, zemheriden kemsin.
24.	Kürkü orak vaktinde, orağı kürk vaktinde.

Kaynak: TDK, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, 2004; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1997.

Halk arasında doğada var olan kimi değişimler, halk takvimini belirleyen unsurlar arasına girmişlerdir. Uzun süren gözlemler sonucu oluşan bu bilgiler, kimi zaman, "Dut yaprağı açtı, soyun: döktü giyin.", "İncir yaprağı deve tabanı kadar olmayınca yaz gelmez.", "Kavak yaprağını tepeden dökerse kış çok olur." gibi ağaçların yaprak dökümü ya da yaprak boyuyla ilgili oluşmuş ve atasözü haline gelmiş olabilmektedir. Bu atasözleri, halk meteorolojisini oluşturan unsurlar durumundadır. Hayvanların doğum zamanları da mevsimsel geçişin işareti sayılmış ve atasözlerinde yer bulmuştur. "Mart martladı tavuk yumurtladı." atasözünde baharın gelişyle kümes hayvanlarının yumurtlaması gözlenirken, "Gurkun cücüğü güzün sayılır." atasözünde pilicin yavrularının hepsinin yaşamadığı, sonbahara gelindiğinde hala yaşayan piliçlerin sayımının yapılması gerekliliğine işaret edilir.

Halk takvimi, yöre insanların uzun zaman dayanan doğa gözlemlerinin sonucu her yıl aynı yaşanan olayları kaydeder. Bu durum doğa ile mücadele etmekte çok yararlı bir sistemdir. Bu sisteme göre "dokuzlar" adı verilen bir kavram vardır. Dokuzlardan ilki rumi takvime göre 9 Mart, miladi takvime göre 21 mart olan yeni gün yani nevrudur. İkinci dokuz, rumi takvime göre 21 mart, miladi takvime göre 30 marttır. Son dokuz ise rumi takvime göre 30 mart, miladi takvime göre 9 nisandır. "Mart dokuzu, dokuzun dokuzu, o da olmazsa otuzu." atasözünde görüldüğü gibi dokuzlar bitmeden kışın çıkmayacağı, bahar geldi sanılarak tedbiri elden bırakmamak gerektiği vurgulanır (Veren, 2009: 146-189). "Mart dokuzunda çıra yak, bağ buda." atasözü de bu günün bir dönüm noktası olduğunu ve yapılması gereken işlemleri dile getirmekte, anımsatmaktadır. Türklerin ilk takvimi olan "On İki Hayvanlı Türk Takvimi"nde yılbaşı olarak kabul edilen bu gün, aynı zamanda Türklerin Ergenekon'dan çıkış tarihi olarak kabul edildiğinden dolayı da büyük önem taşır (Yanbey, 1951: 305-306).

Halk takviminde "sayılı günler" kavramı vardır. Bu günler, nesillere öncesinden sayısı ve süresi miras bırakılmış, bugün de kullanılagelen mevsim özelliklerini yansıtan günlerdir. Her yıl aynı zaman diliminde en çok birkaç günlük sapmalarla gerçekleşen bu günlerden biri de "april beşi"dir. Rumi takvime göre 5 nisana, miladi takvime göre 18 nisana denk gelen bu

günden sonra hıdırelleze yani 5 mayısa çok az kalmıştır. Hıdırellez yazın başlangıcı sayılır, fakat yine de april beşinde meydana gelebilecek aşırı soğuklardan ve fırtınalardan korkulmaktadır. Özellikle geçimini tarım ve hayvancılıkla geçiren yöre insanları tarafından önlem alınması gerektiğine dair “Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden.” gibi atasözlerinde bu günün önemi işlenmiştir (Veren 2009: 146-189).

“Getir bana hıdırellezi, göstereyim sana yazı.” ifadesiyle yazın başlangıcı sayılan ve bu nedenle Türk kültüründe ve halk takviminde önemli bir yeri olan “hıdırellez”in atasözüne yansımaları görülmektedir. “Hıdırellez”, gününün adlandırılması, ölümsüzlük suyu içmiş Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl 5 mayısı 6 mayısa bağlayan gecenin sabahında buluşması ve bu buluşmanın tabiata hayat, canlılık, yeşillik getirmesi inancından gelir. Tabiatla iç içe yaşayan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan yörelerde bu gün büyük bir sevinç ve mutlulukla karşılanır.

6. Türk Atasözlerinde İklimin Ekonomik Faaliyetlere Etkisi

İklim, mevsimler ve hava olayları bireyi ve toplumu sosyal, toplumsal, kültürel yönden etkilediği gibi ekonomik hayatını da şekillendirmiştir.

Tablo 4: Türk Atasözlerinde İklimin Ekonomik Faaliyetlere Etkisi

1.	Yazın başı pişenin kışın aşı pişer.
2.	Rüzgar eserken harmanı savur
3.	Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.
4.	Ekim on, git tarlaya kon.
5.	Ağustosta yatani zemheride bünelek tutar.
6.	Martta yağmaz, nisanda dinmezse sabanlar altın olur.
7.	Nisan yağar sap olur, mayıs yağar çeç (tahıl yığıcı) olur.
8.	Çiftçiye yağmur, yolcuya kurak; cümlelerin muradını verecek Hak.
9.	Onmadık yılın yağmuru harman vakti yağar.
10.	Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın.
11.	Kışın koca öküze bakmazsan, yazın derisini yüzersin.
12.	Yağmur yağsın da varsın kerpiççi ağlasın.
13.	Mart martladı tavuk yumurtladı.
14.	Gurkun cücüğü güzün sayılır.
15.	Her zaman gemicinin istediği rüzgar esmez.
16.	Kuraklıktan kıtlık olmaz, yağarlıktan kıtlık olur.

Kaynak: TDK, Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II, 2004; Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 1997.

Yukarıda atasözlerinde görüldüğü gibi atasözlerinde ekonomik faaliyette ilk sırayı tarım almaktadır. İklimin etkisi düşünüldüğünde, tarım doğrudan mevsime, havaya, toprağa, suya bağımlı bir ekonomik faaliyettir. Bu nedenle, ekim, dikim, sulama, hasat zamanları atasözlerinde yerini almıştır. “Ekim on, git tarlaya kon.” atasözünde olduğu gibi, bölgenin üretim şartlarına göre ekim ayında tarlada çalışmanın başlayacağı, tarımla uğraşan insanlar arasında üretilmiş bir atasözüdür. “Nisan yağar sap olur, mayıs yağar çeç olur.” sözünde ise zamanında yağın yağmurun ürünler, dolayısıyla ekonomik faaliyetler açısından önemi dile getirilmiştir.

Bunun yanında “Her zaman gemicinin istediği rüzgâr esmez.” atasözünde olduğu gibi denizcilik, “Yağmur yağsın da varsın kerpiççi ağlasın.” atasözünde karşımıza çıkan ustalık meslekleri de iklim koşullarının ekonomik faaliyetlere etkisini gösterir örneklerdir.

“Kışın koca öküze bakmazsan, yazın derisini yüzersin.” atasözünde Türklerin tarım yanında hayvancılıkla uğraştığını görürüz. Hava şartlarının hayvancılık yapmakta etkisi, soğuk havalarda hayvancılığın zor oluşu bu atasözle belirtilmiştir. “Yağmurda düşmanın koyunu, dostun atı satılsın.” diyerek, yağmurda ıslanan koyunun çelimsiz görünmesi, atın ise daha çevikleşerek güzel görülmezi nedeniyle bir dilek belirtilmiştir. Hayvancılık, bu atasözünde de belirgin olarak görülmektedir.

Sonuç

İnsanoğlu, tarih boyunca, farklı düzey ve etkide içinde bulunduğu doğal çevre ile etkileşim halinde olmuştur. Bu etkileşim, bireyin, bir süre sonra tecrübe kazanmasına, dolayısıyla hayatını kolaylaştırmasına yardımcı olmuştur. Türklerin yaşadığı coğrafi bölgelere

ve göçebe-yarı göçebe yaşam biçimlerine baktığımızda iklim ve hava olaylarından doğrudan etkilendiklerini görebiliriz. Bu nedenle, toplum bilincinin bir yansıması olan atasözlerinde iklim unsuruna büyük bir yer verildiği aşikârdır. Doğal çevre içinde, en çok iklimsel olayların atasözüne konu edildiği gibi, atasözlerinde doğal çevreye karşı olumlu bir bakış açısının yansıtıldığı tespit edilmiştir.

Halkın edindiği tecrübenin sistemleştirilmesi ve sonraki kuşaklara aktarılması da büyük önem taşır. Halk takvimi bu bakımdan önemlidir. Türk toplumunda, halk takviminin oluşumunda mevsim geçişleri, hava olayları ve iklim büyük rol oynamıştır. Halk takvimi ve halk meteorolojisinin dilden dile ve nesilden nesile aktarımında atasözleri önemli bir işleve sahip olmuştur. Bugün bile, hala yaşayan sözlü gelenekte halk takviminin işlerliğini görebilmekteyiz.

Halk kendi bilincinde ve kendi dilinde mevsim şartları ve dönemleri ile buna bağlı gelişen ekonomik koşulları neticesinde mevsimlere, aylara ve dönemlere ilişkin adlandırmada kendi terminolojisini yaratmıştır. Bu yaratım, atasözleriyle taşınmış ve zengin kültürel mirasımızın bir parçası haline gelmiştir. Atasözlerinin kalıplaşmış ifadeler olması ve geçmişten günümüze pek az değişim göstermesi sonucu halk kültürü ve halk yaşantısının analizinde atasözlerinin değeri büyüktür.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım (1997). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 2c., İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- ALTUN, Mustafa (2004). "Türk Atasözleri Üzerine Sentatik Bir İnceleme", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 21, s. 79-91.
- ATALAY, İbrahim (2008). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- BOYRAZ, Şeref (2006). *Fal Kitabı, Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ERGİNER, Gürbüz (1984). *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 58.
- GÜLEÇ, Azmi (1970). "Ekim İsimlerine Dair Atasözleri ve Deyimler", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, S. 22, s. 567-569.
- GÜRBÜZ, Bilal (2006). *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- KARAKUŞ, Ufuk ve Murat Keçe (2012). "Türk Atasözlerinde Doğal Çevre Algısı ve Çevre Eğitimi Açısından Önemi", *ZfWT*, C. 4, S. 3, ss. 135-145.
- ORHAN, Sevgi vd. (2012). "Türklerde Toprak Bilgisinin Kökenleri", *Acta Turcica*, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, S. 1, s. 226-237.
- SAĞLAM, Musa Yaşar (2001). "Atasözü ve Deyimlerde İmgelem", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S.1, s. 45-51.
- TAN, Nail (1976). "Türkiye Halk Meteorolojisinde Hava Tahmini", *1. Uluslararası Türk Folklor Bildirileri*, C.4, s. 264-267.
- TOMBUL, Metin (2007). *Örneklerle Açıklamalı Erzincan Dil Sözlüğü*, Erzincan: Erzincan Belediyesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler (2004)*, 2c., (Der. Ömer A. Aksoy), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları No: 279/331.
- VEREN, Ergun (2009). *Yazılı Kaynaklarda Anadolu'da Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi*, Ankara: Türkerler Kitap.
- YANBEY, Mahmut Kemal (1951). "Türk Takvimi Hakkında", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s. 304-307.
- YÜCEL, Yaşar ve Bahaddin Yediyıldız (1990). *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.46.